

Anadoludaki Sağlık Mabedleri

Çetin İMİR

Ankara

Günümüzden 5 milyon yıl önce, bir tür primat, diğerlerinden daha farklı olduğunu ispatlar gibi, iki ayağı üzerinde yürümeyi ve alet yapıp kullanmayı başardı.

İki milyon yıl önce yaşamış olan ve adına "Homo Habilis" denen bu türe, bilim adamları "İnsanın Atası" dediler. O'nu diğerlerinden ayıran en büyük özelliği; kavramsal düşünce yeteneğine sahip oluşuydu. O, alet yapıp avlanabiliyor, bu aletini düşmanına saldırıda, ya da kendini korumada kullanabiliyordu. En büyük özelliği ise, ilk toplumsal davranışları göstererek sosyal bir yaşam sürdürebilmesiydi.

Aradan milyonlarca yıl geçti. Günümüzden 50 bin yıl öncesine gelindiğinde, "Homo Habilis'in binlerce göbek sonraki torunları olan "Homo Sapiens Sapiens"ler ortaya çıktı. Duyguları, sosyal ilişkileri iyice gelişmiş bu türe bilim adamları "insan" dediler.

İnsanın ataları, son derece kısıtlı ve ilkel bir araç-gereç donanımıyla milyonlarca yıl avcılık-toplayıcılık ekonomisine dayalı konar-göçer bir yaşam biçimini sürdürdüler.

M.Ö. 10.000 yıllarında insanlar tarım yapmayı, hayvan evcilleştirmeyi bir başka deyişle tükettikleri besinleri üretmeyi bil-

mediklerinden doğanın kendilerine sunduğu yabani hayvan-sal ve bitkisel kaynaklar ile yetinmek zorunda kalmışlar, bir yandan yabani bitkileri toplarken öte yandan tehlikeli av eylemlerini gruplar halinde gerçekleştirmişlerdi.

Sonuç olarak insanlık tarihinin başlangıcında, hayvanlara oranla çok daha zavallı bir beden donanımına sahip olan insan, aklının ve el-göz işbirliğinin üstünlüğü sayesinde, çevresindeki birçok hayvan türü yok olurken doğada yaşamını sürdürebilmeyi başardı.

Ancak; yeryüzünde insanlar yokken, ilkel hayvanlar ve hastalıklar vardı. Fakat bu ilk hayvanların hastalıkları, gelişmekte olan insanların ki ile aynı mıydı? İlk insanlar hastalıklarını nasıl tedavi etmişlerdi?

Anadolu'da insan yerleşimi çok eskiye dayanmaktadır. Bu nedenle insan kalıntıları açısından çok zengindir. Dolayısıyla, o çağa ait bulgulara da sıklıkla rastlanır.

Anadolu'da, bugüne kadar yapılmış olan birçok kazıda çok sayıda insan iskeleti bulundu. Anadoludaki eski insan topluluklarına ait bu iskeletlerin, ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ülkemizde binlerce yıl önce yaşamış olan bu toplumların,

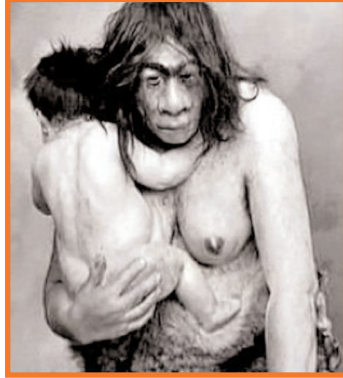
sağlık durumları, sorunları hakkında da son derece önemli ipuçları vermektedir.

Anadolu'da tarihi devirlerde yaşamış olan toplumlara ait iskeletleri incelerken ilk göze çarpan özellik, günümüzde dahi son derece kritik olan, oldukça riskli sayılan beyin ameliyatlarının ortaçağ Anadolu'sunda başarılı bir şekilde yapılmış olmasıdır.

**Trepanasyon ameliyatı
uygulanmış kafatası**

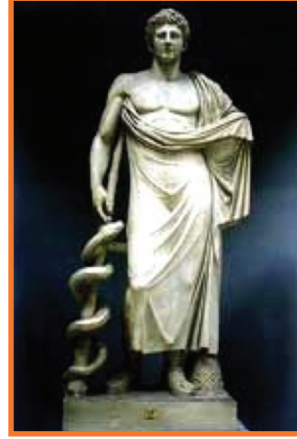
Arkeolojik kazılarda tarih öncesi Anadolu insanının aletleri, silahları, çakmak taşından birçok avadanlıkları keşfedilmiş ve tarif edilmiştir. Çakmak taşından yapılmış bıçak biçimindeki cerrahi aletler gibi, tıp amaçlı kullanılmış olanları da saptanmıştır. Herhangi bir korku ve dehşet neticesi çıldıran insanın kafasında cin, şeytan, fena ruh gibi hastalık belirtileri olduğuna inanan ilkel insan, bu etkenleri çıkarabilmek için "Trepanasyon" denilen bir tür beyin ameliyatı işlemine başvurmuştur.

İlkel tıptan deneyimci tıbbı geçilirken, kadınlar önemli bir rol üstlenmiştir. Bilindiği gibi memelilerde, cüsse ve güç erkeğin lehinedir. Erkeğin, avcılık ve toplayıcılık için dışarıda gezmek zorunda kalması, kadının çocuk büyütme ve emzir-

me zorunluluğu nedeniyle meskene bağlı kalması ve besin hazırlama görevini üstlenmesi, onu bir doğum yardımcısı, bir çocuk bakıcısı ve diyet uzmanı haline getirmiştir. Bu bakımdan denilebilir ki, tıbbi etkinliğin profesyonel biçimde yürütülmesinde ilk iş bölümü cinsiyet farkından doğmuştur. İlk hekimler anneler, kıdemli anneler olmuştur. "Kocakarı ilaçları", kocakarı deneyimci yöntemleri, tıbbi ebellekle birlikte halk hekimliği içinde tıbbın uzantısı olarak günümüze değin gelişmiştir. Bu tarih öncesi geçmişe dayanarak, kadının ilk mesleğinin hekimlik mesleği olduğunu söyleyebiliriz.

Mitolojide konularına göre, dişili erkekli birçok tanrı vardır. İşte bunlardan biri de Asklepeion veya Eskülap ismiyle anılan sağlık tanrısıdır.

Asklepeion

Eskülap

Bu Tanrılardan bazıları dönemlerinin ünlü hekimleridir. Fakat, içlerinden en tanınmış olanı Eskülap'dır. Efsaneye göre Eskülap; güneş tanrısı Apollon ile Koronis isimli bir kadının oğludur.

Koronis, Zeus'un oğlu Apollon'dan hamile iken İskhys'e gönül verir. Fakat başka bir erkeğe gönlünü kaptıran Koronis'in sadakatsizliğini bir karga Apollon'a bildirir. Tıp, şiir, güzel sanatlar ve güneş tanrısı Apollon, bu acı haberi getiren kargayı uğursuz sayar ve o güne kadar beyaz olan karganın rengini siyaha dönüştürür. Apollon'un kız kardeşi Artemis de, oklarıyla sevdalıları öldürerek, kardeşinin intikamını alır. Bunun üzerine Apollon ölü karısının karnındaki bebeği çıkarır. Bu çocuk, Asklepios'dur.

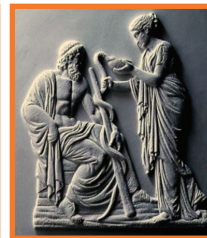

Apollon

Efsaneye göre oradan geçen bir çoban, olanları görünce bundan korkup kaçarken şu sesleri duyar. "Bu çocuk büyüdüğünde, ölüleri bile diriltecek, şifaları bulacaktır." Asklepios'un çocukları olan kızı Hygia temizlik, oğlu Telesphoros ise nekahet (iyileşme) tanrısıdır

Asklepios

**Asklepios kızı
Hygia ile**

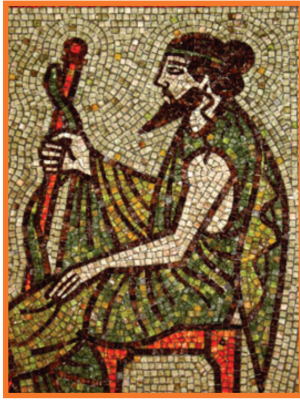

**Asklepios'un oğlu
Telesphoros**

Hygia adına yapılan heykeller genellikle ayakta betimlenmiştir. İnce zarif bir kızdır. Yanında da bir yılan bulunur. O Asklepios'un kutsal yılanının, sütanası gibi görünür.

Asklepeion kültüründe; Asklepios, Telesphoros ve Hygia ayrılmaz bir üçlüyü oluşturmuşlardır.

Anadolu'da o çağlarda kabul edilen büyük bir sağlık tanrısı vardı. Sağlık tanrısı olarak; eski Yunan Eskülap'ı, Mısırlılar İmhotep'i, bir tıp bilgini olarak da Araplar İdris Peygamber'i, Türkler de Lokman Hekim'i tanımışlardır.

Eskulap

İmhotep

Bergama (Pergamon) Krallığı Yerleşkesi

İdris peygamber

Lokman hekim

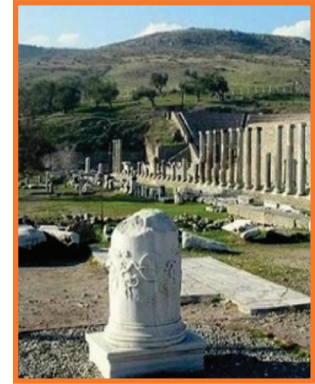

Ebers Papirüsü

Bergamalı büyük hekim Galen; Asklepeion'un, Geyikli dağlarının eteklerinde, hava akımlarından korunmuş temiz suyu ve temiz havası olan uygun bir yerde kurulduğunu belirtir. Asklepeion'da şifa tanrısına giden kutsal yol, şimdiki Virankapı'dan başlayıp, küçük meydana son bulur. Arka planda, Bergama akropolü heybetiyle bu alanı korur gibidir.

Bergama Asklepionu

Asklepion girişi

Meydanın ortasında üzerinde çok güzel kabartma yılan, çiçek ve defne motifleri ile süslenmiş ve mermerden yapılmış bir sunak taşı yer alır. Bu sunak üzerinde bulunan iki adet yılan, sanki Hygia'nın tasından süt içmektedir. Günümüz tıp sem-

bolü de bu sunak taşındaki betimlemeden esinlenerek yaratılmış olabilir.

Sunak taşı

Günümüzdeki tıp amblemi

O dönemde veya daha sonraları yapılmış olan Eskülap heykellerinde, yılanlı asa, iyi ve kötü ruhların birleşmesinin sembolüdür. Tas ise, iyileştirici ilaçları yilandan sağıp, elde edilen şifanın sembolüdür. Aynı zamanda yılan, eski Mısır başkentlerinden Teb şehrinin sembolüydü. Tıp sözcüğü de Teb kentinin isim kökünden gelir. İşte bu nedenle yılan, tıbbın simgesi olarak betimlenmiştir.

O dönem hastalarının, Asklepeion'a ilk kabul edildiği yer burasıdır. Küçük meydanın giriş yerinin karşısına düşen, 4 korynthos sütun üzerinde yükselen muhteşem Propylon olarak anılan mermer kapı, gelenleri karşılar. Kaynak suları, Asklepeion için en başta gelen kutsal varlıklarıydı. Suların bolluğu buranın kutsallığı ve hayatı için önemliydi.

Burada bir kaynak ve çeşmesi, bir su kuyusu ve üç havuz bulunur. Kurtarıcı tanrının ayakları dibinden çıktığına inanılan bu kutsal su, hastalara şifa verirdi.

Bu kaynak suyu hala, bir çeşmeyle bir havuza akar. O dönemlerde böbrek ve mesane taşlarına iyi geldiğine inanılırdı. Banyo tedavileri için yapıldığı sanılan bu havuzun zemini, mermer döşeli olup, içine 4 basamakla inilir. Çatısı olmayan bu havuzda, hastalar hem şifalı suyla banyo yapıyor; hem de güneşin ışınlarından yararlanıyorlardı. Suyun fazlası, gizlenmiş bir kanalla, kutsal tünelin altındaki başka bir su yoluna dökülmekteydi.

Kutsal havuz

Kutsal tünel

Büyük meydanın ortasında ve yeraltında yapılmış olan kutsal tünel, hastaları, ikinci yuvarlak yapıya, yani Telesphoros mabedine ulaştırmaktaydı. Bu tonozlu tünelin, 80 m uzunluğu, 2.70 m yüksekliği ve 2.5 m genişliği vardır. Dolgu bir kemerle kapatılmış, üstünde hava ve ışık alması için düşünülmüş 12 adet kare pencere yer alır. Tünel tabanı iyi işlenmiş büyük taşlarla kaplanmıştır. Kutsal tünel, yuvarlak yapıya yani, Telesphoros mabedine ulaşır.

Telesphoros mabedi

Mabet; sağlık tanrısının oğlu, hekimlik sırrının bilgini ve rüyaları yorumlayan tanrı Telesphoros adına yapılmıştı. Loş olan alt kat, hastaların rüya görmesi için düşünülmüştü. Bu tip bir yapı tarzıyla, "Rüyanda tanrı, senin nasıl iyileşeceğini söyleyecek, bunları uyanınca hekimine anlatacağın ve sağlığını kavuşacaksın" gibi telkinlerle hastaların uyumaları ve rüya görmeleri amaçlanmıştı. Tapınağın güneyinden, içte ve dışta iki merdiven ile yukarı çıkılırdı.

Asklepeion'un kapısında şu yazı yazılıydı. **"Bütün tanrıların ululuğu için, kutsal yere ölümün girmesi yasaktır."** Dolayısıyla ağır hastalar, doğum yapacak kadınlar, uzak yerden gelen bitkin insanlar, büyük kapıda muayene edilir, tedavi olanaksız ise içeriye alınmazlardı. Temizliğini yapan, adanmış hastalar mabede girer, tanrıların heykelleri önünde dua ederdi. Sonra kutsal sudan içen hasta, kutsal tünelden

geçirilerek dairesel binaya götürülürdü. Hekimler hastaya, “Burada yat, uyuyuncaya kadar dua et, tanrı senin derdinin devasını verecektir, ne duyarsan ne görürsen uyanınca bize anlat” gibi, telkinlerde bulunur ve rüyanın önemine göre tedavi yöntemi saptarlardı.

Bergamalı büyük hekim, Galen de aslında Asklepios tıbbına inanmayan birisi olduğu halde, ayağında oluşan imkânsız bir yara acısının, Bergama Asklepeion’unda iyileştiğini bildirmiştir.

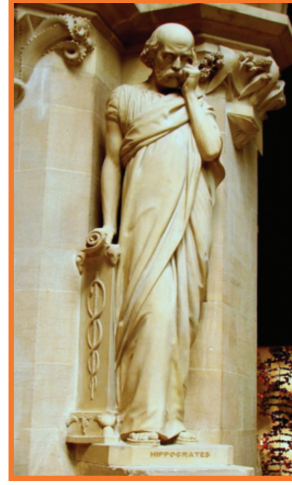
Kazılarda bulunan kitabelerden alınan bilgiye göre: “Hasta içeri girsin, on gün geçsin, yıkansın ve hazırlansın, günlük elbiselerini çıkarsın ve beyaz ehrama sarınsın, tekrar yıkansın hazırlansın ve tanrı huzuruna çıksın. Kutsal zeytin dalları ile süslenmiş kurbanlık koyunları adak versin. Büyük yatakhane-ye rüya görmek için gitsin. Yüzük, kemer ve bağlarını çıkar-sın, yalınayak yürüsün” denirdi. Temizlik, ibadet, rüya ve telkin üzerine kurulu bu tedavi yöntemi, günümüzün pozitif yaklaşımları ve teknik olanağıyla belki kıyaslanamayacak yaklaşımlardı. Fakat kendi döneminde en önemli şifa merkeziydi ve o dönemlerde yaşamış birçok insanın, tek yaşama umu-uydu.

Yıllar geçtikçe filozof ve bilim adamları, evrendeki din dışı eylemleri desteklemiş, tedavi için mantığa dayalı teoriler ve metotlar geliştirmişlerdir.

Yunanistan, Kos adası’ndan bir tıp bilginini, Dünya’da gelmiş geçmiş tüm doktorların hocası olarak bilinen büyük hekim Hipokrat’tan söz etmeden geçemeyiz. M.Ö. 5. yüzyılda antik Ege tıbbının gelişimi “Hipokrat” ile yakalanmış ve örnek hale gelmiştir. Hipokrat, M.Ö. 460’da Kos’da doğdu. M.Ö. 370 yı-

Hipokrat: M.Ö. 460 Kos Adasında doğdu. M.Ö. 370 Teselya’da öldü.

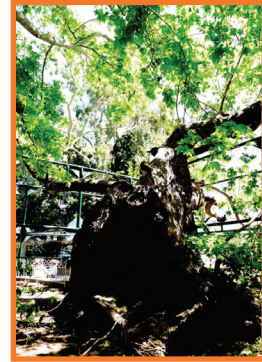

Hipokrat

İskenderiye’deki büyük kütüphanede bir araya getirilmiştir. Koleksiyonda bulunan birkaç genel inancı ayırıp, kategorize edebiliriz. Anatomi, Fizyoloji, Genel Patoloji, Tedavi, Teşhis, Gidişat, Cerrahi, Jinekoloji, Akıl Hastalıkları, Etik, işte Hipokrat’ın tüm kitapları bu konu başlıkları altında toplanabilir.

Hipokrat Kos Adasında (günümüzde hala yaşayan ünlü çınar ağacı-sağda)

Günümüz Dünya tıbbında, her tıp doktorunun mezuniyeti sonrasında, mesleğe başlarken ettiği, bir Hipokrat yemini vardır.

Bu ünlü yemin, “Tanrılara, öğretmenlere ve gelecekteki öğrencilere teminatlarla başlar. Yasaklamalar, hastaya zarar vermeyi önlemek içindir. Ölümcül ilaçlar, düşük, cerrahi, hasta veya ev halkıyla cinsel ilişkiye girilmemesi, hastaya yardım ederken ortaya çıkarılan sırların açıklanmaması saflık ve kutsallıkla yerine getirilmesi” gereken konulardır.

Din ve mantığın birbirine çok yakın olduğu Mısır gibi ülkelerde bile tamamen din dışı, deneye dayalı tıbbi sistemler uygulanıyordu. Yine de Hipokratçı yazarlar ve onlardan önceki filozof - bilim adamlarının gösterdiği mantıksal yaklaşımların içeriği de olağanüstüdür.

Hipokrat kendi hastanesinde verilen para ve değerli eşyaları reddediyor

Bu anlamda Hipokratçı prensiplerin başlıkları da şöyle olmalıydı:

1. Her şeyi gözlemle,
2. Hastalıktan ziyade hastayı çalış,
3. Dürüstçe değerlendir,
4. Doğaya yardım et.

Hipokratçı metotlarda birçok zayıflıklar olabilir. Bunun nedeni anatomi bilgilerinin azlığı ve sistematik olmamasıydı. Yine de metinler, yaralar, çıkıklar, kırıklar ve rektal (dışkılama bölgesi) hastalık ameliyatlarında olduğu gibi şaşırtıcı, anatomik detaylar içerir. Açıkçası, Hipokratçıların o zamanlarda hastalık ve yaralanma olarak bilinen vakalarla uğraşmaya yetecek kadar bilgileri vardı.

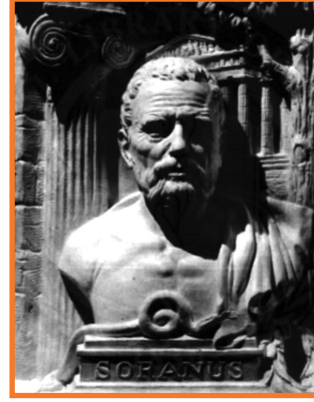
Hekim kökenli olmayan fakat bağışıklık bilimine öncülük eden ve M.Ö. 132'de Anadolu'da doğmuş Kral Mitridates'in tıp tarihinde önemli bir yeri vardır. Hazırladığı Mitridaticum adlı kitabının içinde, 70 türlü madde olan ve vahşi hayvanların ısırmasına karşı kullanılan panzehir formülü yer alır. Anadolu kökenli hekimlerden biri de, M.Ö. 124'de Bursa'da doğan Marcus Aurelius Asklepiades'dir.

Asklepiades, Atina ve İskenderiye'de tıp öğrenimini tamamlayarak Roma'ya yerleşmiş, zekâsı ve kuvvetli şahsiyeti ile zamanının en önemli hekimisi olmuştur. Asklepiades, Hipok-

Mitridates

rat'ın aksine, doğanın şifa verici özelliğini inkâr etmiş ve perhiz, fizik tedavi ve ilaçla olan tedavi yöntemini önermişti.

Efesli Soranus M.S. 98 (bir klinisyen ve jinekolog)

Roma çağının önemli bir hekimisi de M.S. 98'de Efes'te doğan Soranus'du. Roma'da hekimlik yapan Soranus, iyi bir klinisyendi. Jinekoloji ve çocuk hastalıkları ile ilgili eseri 14 asır, tek kaynak kitap olarak kullanılmıştır. Soranus'un çağdaşı olan Efesli Rufus'un, göz hastalıkları konusunda, devrim niteliğinde sayılabilecek

buluşları vardı. Optik göz sinirlerinin doğru seyrini ve lens kapsülü de dahil olmak üzere göz kısımlarını açıkça tanımladı.

Pedanius Dioscorides M.S. 1. yüzyılda yaşamış, eczacılıkta hocaların hocası sayılacak, askeri bir hekimdir. Orduyla birlikte birçok yer dolaşmış, savaşlarda askerlerin tedavisini üstlenmiştir. Tıpta yüzlerce bitkinin ilaç olarak kullanımı konusunda çalışmalar yapmıştır. Dioscorides, her türlü hastalığa karşı tatbik edilecek ilaç terkipleri ile zehirli hayvanlara karşı kullanılacak panzehirler ve tiryakların formüllerini, yazdığı kitabında şekillerle anlatmıştır. Aynı zamanda tıp bilim adamları da bu değerli yapıtta yer almıştır. Büyük olasılıkla

Dioscorides

de materia medica

sistematik olarak yazılmış ilk eser olan, “de materia medica”yı kitaplaştıran kişidir.

Tıbbı katkıda bulunanların, tıp yazarları ve öğretmenlerinin arasından dev bir kişilik, “Claudius Cassimus Galenus” hepsinin üstüne çıktı. Galen sadece kendi zamanında değil, daha sonraki yüzyıllarda da, tıp için önder olan büyük bir hekimdir. M.S. 130’da iyi eğitilmiş ve mevki sahibi mimar bir babanın oğlu olarak Bergama’da doğmuştur. Babası Nikon’un, Bergama Asklepionu’nda tedavi olduğu bir esnada gördüğü rüya üzerine, oğlunun hekim olmasını istediği söylenir.

Claudius Cassimus Galenus (M.S. 130 Bergama)

Galen, 22 yaşında Bergama’da bir gladyatör okulunda, cerrah hekim olarak görev aldı.

15 yaşında hekim olmayı aklına koyan Galen, Atina’da felsefe, İskenderiye’de tıp eğitimi sonrası, 22 yaşında Bergama’ya dönerek bir gladyatör okulunda cerrah hekim olarak görev aldı. Yaralanan gladyatörler ve savaşan yaralı askerlere tatbik ettiği kanama tedavisini dört değişik yöntemle yapıyordu:

1. Parmak basıncı,
2. İlaç tatbiki,
3. Çengelle burma ve
4. Pensetle (kıskaç) tutup dikiş atma.

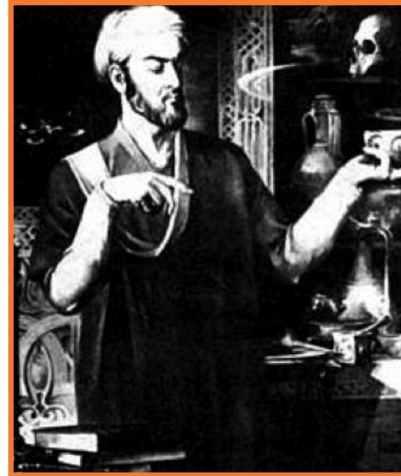
Yalnız iyi bir klinikçi değil, aynı zamanda tıpta temel bilimlerin önemini de kavramış deneyimli bir hekimdi. Anatomi bilmeyen bir hekimi tıpkı planı olmayan mimara benzetmiştir. Ne yazık ki etik nedenler ile yaşadığı dönemde insan kadavrası üzerinde anatomi çalışmaları yapılamıyordu. Bu nedenle maymun ve domuzlar üzerinde çalışmalar yaptığı bilinir. Beynin dış yapısını tanımlamış, görme siniri, yüz kulak sinirleri ile kranial sinirleri bulmuştu.

O dönemde kullanılmış bazı ameliyat gereçleri

Romalıların sahip olduğu çok çeşitli cerrahi aletler olan; bisturi, makas, forseps, açık batında (ameliyatla açılan beden) refraktürlerin kullanımı ile akla uygun öneriler verdi. Açılacak batında nasıl hareket edileceği, apselerin drenajı için ilgili önerileri zekiceydi. Tümörleri ve enfekte kemikleri cesurca çıkardı ama bunu pervasızca yapmadı. Galen, pragmatik (faydacı-yararlı) ve becerikli bir cerrahı. Duygu sinirleri ile motor sinirlerini birbirinden ayırt etmiş ve ilk defa sempatik sinir sistemini keşfetmiştir. Kan dolaşım sisteminin varlığını ortaya koyan da Galen’dir. Onun etkisiyle; kalbin sağ ve solu arasında gözenek oluşu ve dolaşım hakkındaki diğer kanaatleri yüzyıllarca gözü kapalı tartışmasız kabul edilmişti. 500 kadar olan çalışmalarından sadece 80 kadar eseri günümüze kadar ulaşmış ve bunlar batı dillerine çevrilmiştir. Galen daha sonra hekimliğini Roma’da sürdürmüş ve 70 yaşındayken Bergama’da ölmüştür.

Tam adı; “Ebu Ali el-Hüseyin bin Abdullah bin Sina”, M.S. 980 yılında Buhara’da doğan ve bir bilim adamı ve filozof olan, batıların “Avicenna”

İbn-i Sina

(Avisena) olarak tanıdığı bu kişi, İbn-i Sina’ydı. İbn-i Sina Aristotelesçi felsefe geleneğinin en yetkin temsilcisidir. En ünlü iki yapıtı, kapsamlı bir felsefe ve bilim ansiklopedisi olan “Kitabü’ş Şifa” ile tıp tarihinin en

önemli kitapları arasında yer alan, “el-Kanun fi’t-Tıb”dır. Başta Fransisken okulları olmak üzere ortaçağ Skolâstik düşüncenin temellerinden birini oluşturdu. Yaşadığı dönemde İbn-i Sina, Hipokrat ve Galen’le karşılaştırılabilecek tartışmasız bir saygınlık kazandı.

11. yüzyılın ikinci çeyreğinde, Anadolu Türklere açılmıştı. 1071’de Alparslan’ın yönettiği Malazgirt savaşı sonrası Türkler, bu topraklara adım atmış oldular. Siyasi ve askeri erk, otoriteyi kurar kurmaz, hiç zaman kaybetmeden kültür ve sağlık konusunda çalışmaya başladı. Böylece Anadolu’da antik tıbbi esas alan hekimler ve Türk mimarisiyle inşa edilen hastaneler dönemi başladı. Yeni devlet, bir yandan ülke durumu ve geleceğini garanti altına almakla uğraşırken, bilim adamları da tıp alanındaki çalışmalarına hız vermişlerdi. Türkler topladıkları tıp kitaplarını tercüme etmekle kalmıyorlar, yabancı ülkelere giderek, tıbbi araştırmalar da yapıyorlardı.

O dönemin Türk tıbbı çağdaş oldukları yabancı tıp bilimiyle boy ölçüşebilecek bir düzeye gelmişti.

Dönemin hekimlerinden Hacı Paşa, Mısır’a gidip tıp öğrenimi görmüştü. Eğitim yaptığı bu hastanelerde, kendisini kabul ettirerek başhekimliğe kadar yükselmişti.

Arapça ve Farsça kitapların kapsadığı bilgilerde Hipokrat, Galen gibi antik dönem hekimlerinin bilgileri, dikkatli incelemeler sonrasında, Türk tıp kitaplarına alınıyordu.

Erken dönem Türk tıbbı, kısa bir tercüme devresi geçirdikten sonra, çok değerli yapıtlarıyla bağımsızlığını kazandı. Türk tıbbı, hiçbir ulusun bilimine mirasçı olmamış, aksine temel kuramları, Türk geleneklerine uygulamıştır. Bu şekilde kabul edilen Türk tıbbı, bağımsız bir bilim haline gelmiş ve 16. yüzyıla değin, zamanında geçerli olan en bilimsel esaslara dayan-

mıştır. Tıbbın temel direği olan Hipokrat ve Galen gibi ünlü hekimlerin bilgileri incelenip, yararlı görülen bölümler alınmıştı. O dönemin Türk tıbbı, çağdaş oldukları yabancı tıp bilimiyle boy ölçüşebilecek bir düzeye gelmişti. İlk Osmanlı dönemi tıp kitabı, Geredeli İshak bin Murad tarafından Edviye-i Müfrede adıyla yazılmıştır. Deva, yani ilaç programını içeriyordu.

İshak bin Murat’ın bu kitabı, Hipokrat ve Galen’e pek aşinadır ve kitapta bu isimler çok anlatılmıştır. Edviye-i Müfrede’nin yazılışı sırasında bu iki ünlü antik dönem hekiminin bilgilerinden oldukça yararlandığı anlaşılar. İshak bin Murat’tan sonra, hekim olan, Ahmet Dai, Hacı Paşa ve Ahmedi, Müntehab-ı Şifa ve Tervihül Ervah adlı çok önemli tıbbi eserler yazmışlardır.

Hacı Paşa, bitkiler ve besin maddeleri üzerine önemli incelemeler yapmıştır. 1413’de Hacı Paşa’nın topladığı bilgiler çok önemlidir. Sular, hamamlar, uykular hakkında pek çok yararlı önerilerde bulunup, kent sağlığının korunması hakkında doğru bilgiler vermiştir.

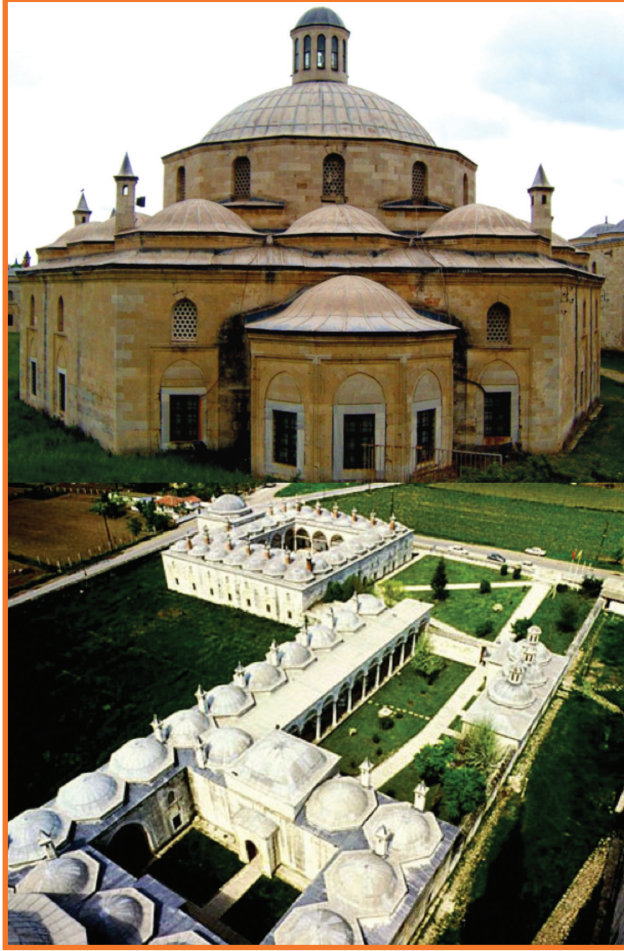
Türk tıbbı, Dünya’da örnek alınacak, birçok hekim yetiştirdi. Ülke yöneticileri de, halk sağlığına verdikleri önemi, yurt genelinde şifahaneler inşa ederek göstermişlerdir.

Sekizinci Osmanlı Padişahı II. Beyazıt, Anadolu’nun muhtelif bölgelerinde yaptırdığı külliye gibi, Edirne’de de külliye ve şifahane yaptırmıştır. Bu külliye 1488’de mimar Hayrettin’in yaptığı söylenir, fakat kayıtlarda mimar Yakup-Şah tarafından inşa edildiği görülür. Külliye; cami, darüşşifa, medrese, imaret, hamam, mutfak, fırın ve erzak depolarından oluşmakta-

İshak bin Murat’ın Edviye-i Müfrede kitabı, Hipokrat ve Galen’e pek aşinadır ve kitapta bu isimler çok anlatılmıştır.

dır. Darüşşifa, aynı zamanda tıp öğretiminin yapıldığı medresenin batısında yer alır. Yapının en önemli bölümü, ışıklı büyük kubbeli ana mekândır. Çevresinde sıralanan küçük kubbeli altı tane oda ve beş sofa, altıgen planlıdır. Burada akıl hastalarının yanı sıra, diğer hastalıkların da tedavisi yapılmaktaydı.

Edirne Beyazıt Külliyesi

Darüşşifa'da, bir başhekim, ikinci ve üçüncü hekimler, göz hekim, iki cerrah, bir eczacı ve diğer hizmetlilerin oluşturduğu 21 kişi görev yapmaktaydı.

Darüşşifa'nın önündeki avluya kuzeybatı köşesinden tıp medresesi bağlanır. Medrese, revaklarla çevrili bir avluyu saran, kubbelerle örtülü 19 öğrenci hücrelerinden ve daha büyük kubbeli bir dershaneden oluşur.

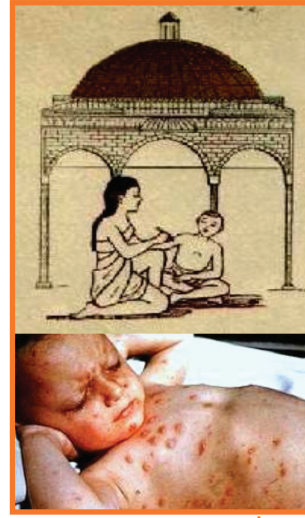
II. Beyazıt külliyesi ve darüşşifası tam teşekküllü yataklı bir hastane olarak düşünülmüştür. Külliye'nin temeli Sultan 2. Beyazıt tarafından 1484 tarihinde atılmış, 1488 tarihinde tamamlanmıştır. Yapı, merkezde cami olmak üzere darüşşifa, yani hastane, tıp medresesi, misafirhane, aşevi ve diğer sos-

yal birimlerden meydana gelmiştir. İnşaatin 4 senede tamamlanması, döneminin bir yandan mimari ve bir yandan da teknik gücünü göstermektedir.

Bu hastane bir uygulama hastanesidir. Medresede temel bilimleri öğrenen öğrenciler, burada hastalar üzerinde uygulama yapmaktadırlar. Hastanenin özelliklerinden birisi, daha doğrusu başlıca bir özelliği musikiyle hasta tedavisinin uygulanmasıdır.

Bu tedavi yalnız akıl hastaları için değil, tüm hastalıklar için de musikinin yardımcı tedavi olarak düşünülmüş olmasıdır.

Evliya Çelebi, burada hastaların mizacına yani natürüne göre doktorlar tarafından tertip edilen perhiz yemekleri olduğunu yazıyor ki, bu da günümüz diyetisyenlerinin çalışma yöntemi-ne benziyor.

Çiçek hastalığı, ilk kez İslam ve Türk hekimleri tarafından incelenmiş ve ilk kez çiçek aşısını Türkler bulmuş ve uygulamışlardır

Çiçek hastalığı, ilk kez İslam ve Türk hekimleri tarafından incelenmiş ve ilk kez çiçek aşısını Türkler bulmuş ve uygulamışlardır. Büyük Türk hekimi İbn-i Sina da çiçek hakkında kayda değer yazılar yazmış ve bu hastalığın önemine dikkat çekmiştir. Türkler aşığı, pek basit bir şekilde yapıyorlardı. Hafif çiçek çıkarmış olan hastanın yarısı içindeki cerahatlı sıvı alınıyor ve bundan aşı üretiliyordu. Henüz çiçek çıkarmayan çocuğun koluna sürülen bu sıvı üzerine hafif şekilde çizilerek, aşı tamamlanmış oluyordu. Bu işlemi de her yıl tekrarlıyorlardı. Bağışıklık kazanan çocuklar en az bir yıl bu hastalığa yakalanmıyorlardı.

Madam Montgü

Dönemin Fransa elçisinin eşi Madam Montgü, ülkesinde çiçekten kırılıp ölen insanlar için, çiçek aşısıyla ilgili gözlemlerini bir seri mektupla ülkesine iletti. Kendi çocuklarına da çiçek aşısı yaptırdığını ve ülkesine yazdığı mektuplarla çiçek aşısının, göz ardı edilemeyecek

kadar önemli olduğuna değindiği, tıp tarihi kaynaklarında yer almıştır. İşte batı artık çiçek aşısıyla tanışmış, hatta bu aşıyı yaygınlaştırmak için de, aşılanacak her çocuk için, ailelere para verilmiştir.

Batı artık çiçek aşısıyla tanışmış, hatta bu aşıyı yaygınlaştırmak için de, aşılanacak her çocuk için, ailelere para verilmiştir.

Amasya, tarihi ve kültürü ile Anadolu'daki ender kentlerden biridir. Yeşilırmak'ın ikiye ayırdığı bu güzel kentimiz, beş bin yıllık geçmişiyle, birçok uygarlığı içinde barındırmıştır. 15. yüzyılın ilk yarısında, Fatih Sultan Mehmet'in büyük oğlu olan Şehzade II. Beyazıt, Amasya valisi olarak bu kentte hizmet vermiştir. Amasya Valiliği sırasında, sanata, kültüre ve bilime önem vermiş ve bu meslek kurumu mensuplarını koruyup, kollamıştır. Şehzadeler kenti olarak bilinen Amasya, en parlak dönemini 15. yüzyılda yaşamıştır. Zira Osmanlının yükseliş döneminde tüm bilim adamları ve sanatçılar, bu kentte toplanmıştır.

Amasya yalı boyu konakları

Amasya'nın tarihi zenginliği içinde yer alan yapılardan biri de darüşşifa'dır. 14. yüzyılın sonlarında Amasya'da doğup, çok iyi tıp eğitimi almış cerrah Şerefeddin Sabuncuoğlu bu şifahane'de uzun yıllar başhekimlik yapmış, meslek yaşamında tıp dünyasına rehberlik edecek eserleri kaleme almış, kitaplarındaki açıklayıcı şema ve resimleri de bizzat kendisi çizmiştir.

Amasya Darüşşifa'sında; yapıldığından itibaren önemli hekimlerin çalıştığı bilinir. Bunlar, hekim Atufi, hekim Halimi,

Darüşşifa giriş kapısı

hekim Lütfullah'tır. Ama Amasya hastanesine asıl şöhretini kazandıran ve burayı dünya tıbbında unutulmazlar arasına yerleştiren hekim, kuşkusuz Şerefeddin Sabuncuoğlu olmuştur.

Şerefeddin Sabuncuoğlu eserlerinde 14 yıl Amasya hastanesinde başhekimlik yaptığını söyler ki, o dönemde bir hekim için 14 yıl bir hastanede, böyle bir merkezi hastanede başhekimlik yapmak çok önemli bir kariyerd. Sabuncuoğlu, kendisi de hekimler yetiştiren bir aileye mensuptu. Sabuncuoğlu'nun 3 eseri bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi tıbbi tedavi kitabı niteliğindeki Akrabadin, diğeri cerrahiye ayrılmış Cerrahüyyet-ül Haniye ve üçüncü olarak da, kendi tecrübelerini ve kullandığı bütün ilaçları yazdığı Mücerreprename adlı eserlerdir.

Amasya Darüşşifası (Şifahane)

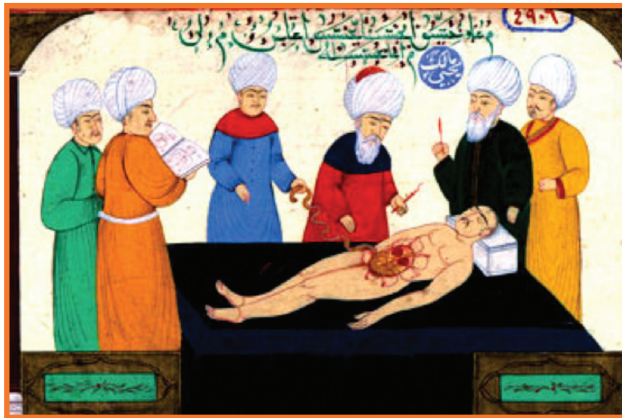
Şerefeddin Sabuncuzade

Cerrahüyyet-ül Haniye: Bu eserin asıl önemi, süsleme amacıyla değil, teknik açıdan yapılmış cerrahi ameliyat resimleri içermesidir.

İranlı hekim Cürcanî'nin Zahir-i Harzemşahi eserinin son bölümü olan Farmakope bölümü, Akabadin çevirisidir. Amasya'da bulunan hekim zümresinin ricasıyla yapılan bu çeviri 1444 yılında hazırlanmıştır. İçinde hastalık tedavisiyle ilgili ilaçlar, bunların dozları, kullanılışları, kontrendikasyonları verilmektedir. 33 bölümden oluşan esere Sabuncuoğlu kendisi de 2 bölüm eklemiştir ki, bunlardan bir tanesi, Türkçe-Farsça ilaç sözlüğüdür.

Ona, dünya tıp tarihinde asıl şöhret kazandıran ikinci eseri ise, Cerrahüyyet-ül Haniye'dir. Bu eserin asıl önemi, süsleme amacıyla değil, teknik açıdan yapılmış cerrahi ameliyat resimleri içermesidir. Ayrıca bu eserin, cerrahi tarihi yönünden, tıp tarihi yönünden, bilim tarihi yönünden önemi, tamamının Şerefeddin Sabuncuoğlu tarafından çizilmiş ve anlatımlarının da yer aldığı 160 adet minyatür içermesidir. Resimlerde hekim, asistan, hasta belli konumlarda bulunurlar. Ayrıca kullanılan aletler de çok açık çizimle gösterilmiştir.

Bilim dilinin anadilde olması, özellikle hekimlere büyük bir çalışma kolaylığı sağlamaktadır. Türkçe'yi çok iyi kullanan bir tıp yazarı olarak Sabuncuoğlu eserini bizzat kendisi kaleme almıştır.

Bilim dilinin anadilde olması, özellikle hekimlere büyük bir çalışma kolaylığı sağlamaktadır. Türkçeyi çok iyi kullanan bir tıp yazarı olarak Sabuncuoğlu eserini bizzat kendisi kaleme almıştır. Bu çalışmada, üç bölüm halinde, dağlama tedavisi ve apselerin açılmasını, kırık ve çıkıkların tedavisini 156 bölümde anlatır. Sabuncuoğlu yaklaşık 150 tane kişisel görüşünü koymuş, ayrıca cerrahi hastalıklarda kullanılan ilaçları, merhemleri, formülleri de kitabının sonunda açıklamıştır.

Cerrahüyyet-ül Haniye'den.

Sabuncuoğlu'nun son eseri ise Mücerrepname'dir. Mücerrepname, adından da anlaşılacağı gibi tamamen kendi kullandığı, denediği ilaçlardan oluşan bir eserdir. Ayrıca deneysel tıpla ilgili çok önemli tespitler ve kayıtlar da vardır burada. O dönemde özellikle yılan ve zararlı hayvanların ısırıklarına karşı kullanılan tiryakı (panzehir) bir hayvan üzerinde denemesidir ki, bunlar Anadolu tıbbının en eski örneklerindendir.

İkincisi insan üzerindeki hayvan ısırıklarını gene bizzat kendi üzerinde denemesidir. Zehirli yılanı kendine ısırtarak, kendi hazırladığı tiryakı kullanmış ve bunun etkilerini deneyerek bu kitabına yazmıştır.

Sabuncuoğlu çok iyi bir klinisyendir. Vakalarını çok iyi takip eder. Tıp etiğine son derece saygılıdır. Ayrıca meslektaşlarına çok önemli öğütler verir. Bütün bunların yanında kendi anadilini bilinçli olarak kullanan bir entellektüeldir. Çünkü Sabuncuoğlu eserlerinde, o dönemde Anadolu halkının Türkçeden başka dil bilmediğini, okuyanların da yalnız Türkçe okuduğunu, dolayısı ile Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye çevrilmesi ya da bu eserlerin Türkçe yazılması zorunluluğunu eserlerinde açık olarak bahsetmiştir. Bütün bu yönleriyle Sabuncuoğlu, dünya tıp tarihinin en önemli kişilerinden birisi olarak yerini alır.

15. yüzyılda ve İstanbul'un fethinden sonra Anadolu tıbbında

bir gerileme başlamış, bu gerilemenin nedeni, özellikle Avrupa'da Rönesans'ın etkisiyle Avrupa tıbbında görülen büyük gelişme ve ilerleme olmuştur. Anadolu tıbbındaki bu gerileme 19. yüzyıla, 1827'lere kadar devam etmiştir. 1827'den son-

ra tekrar çağdaş batı tıbbının, modern tıbbın etkisine giren Anadolu tıbbında zaman zaman ilerlemeler, sıçramalar görülmüştür. Ama Anadolu tıbbının modern tıpla, çağdaş tıpla uyum sağlaması, asıl, Cumhuriyet döneminde başlamıştır.

7 FİĞÜRLÜ HEYKEL
2002 (Samsun)

Prof. Dr. Tankut ÖKTEM